

COVID- 19 Pandemişinde Yüz Yüze Uygulamalı Eğitim Alan Diş Hekimliği Öğrencilerinin Stres Durumları ve Deneyimleri

Experiences and Stressors of Dental Students Educated Face-to-Face During the Covid-19 Pandemic

Emine Begüm BÜYÜKERKEMEN¹
bbuyukerkmen@erbakan.edu.tr

Haydar Ali ÖZKALE²
ozkalehaydarali@gmail.com

ÖZ

Amaç: Coronavirus hastalığı-2019 (COVID-19) pandemisinde yüz yüze uygulamalı eğitim alan diş hekimliği öğrencilerinin stres durumları ve düşüncelerini değerlendirmek.

Gerçek ve Yöntemler: Bu çalışmaya Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde eğitim gören 301 öğrenci dahil edilmiştir. Çalışmaya katılım isteğe bağlı gerçekleştirilmiştir. Veri toplama 2020-2021 eğitim-öğretim yılında yapılmıştır. Çalışma anketi 15 maddelik üçlü yanıt (katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum) şeklinde oluşan sorulardan oluşmaktadır. Verilen cevaplara dayalı olarak cevapların ortalamaları üzerinden cinsiyet, yaş ve eğitim yılına dayalı karşılaştırma gerçekleştirilmek üzere ki kare ve tek yönlü Anova analizlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılanların, %67,1'i kız, %32,9'u erkek öğrencilerden oluşmaktadır. "Pratik uygulamalarının yüz yüze yapılmasından fayda sağladığımı düşünüyorum." maddesinde kız ve erkek öğrencilerin cevapları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). "Aile üyelerimden birinin COVID-19'a yakalanmasından endişeleniyorum." ve "COVID-19 benim yakın arkadaşlarım ve iş/staj arkadaşlarımla ilişkimi etkiledi." Maddelerinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$).

Sonuç: Bu çalışma COVID-19 pandemi sürecinin diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin, arkadaşları ve aileleri ile ilişkilerini genel olarak olumsuz etkilediği, kendilerinin ve ailelerinin COVID 19'a yakalanma hususunda tedirgin olduklarını, ancak yüz yüze olan pratik eğitimden ciddi oranda fayda sağlandığı düşündüklerini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Coronavirüs hastalığı-2019, Diş hekimliği öğrencisi, Stres

Geliş: 04.03.2022

Kabul: 22.04.2022

Yayın: 29.04.2022

ABSTRACT

Aim: To evaluate the stress situations and considerations of dentistry students who were educated face-to-face practical training during the Coronavirus disease-2019 (COVID-19) pandemic.

Material and Methods: 301 students educating at Necmettin Erbakan University Faculty of Dentistry were included in this study. Participation in the study was voluntary. Data collection was carried out in the 2020-2021 academic year. The study questionnaire consisting of 15-item triple response (agree, undecided, disagree) questions. Based on the answers given, chi-square and one-way Anova analyzes were used to compare the averages of the answers based on gender, age and education year.

Results: 67.1% of the students participating in the study were female and 32.9% were male students. "I think I benefit from face-to-face practice." item, there is a statistically significant difference in terms of the answers of male and female students ($p < 0.05$). "I am worried that one of my family members contracts COVID-19." and "COVID-19 has affected my relationship with my close friends and work/internship colleagues." items, there is a statistically significant difference in the answers of the students according to their classes ($p < 0.05$).

Conclusion: The results of this study showed that the COVID-19 pandemic was negatively affected the relations of dentistry faculty students with their friends and families, and their families and themselves were worried about contracting COVID-19. However, they thought that there was a significant benefit from face-to-face practical training.

Keywords: Coronavirus disease-2019, Dental student, Stress

Received: 04.03.2022

Accepted: 22.04.2022

Published: 29.04.2022

Atıf / Citation: Büyükerkmen EB, Özkale HA. COVID- 19 pandemisinde yüz yüze uygulamalı eğitim alan diş hekimliği öğrencilerinin stres durumları ve deneyimleri. NEU Dent J. 2022;1:17-23.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

1. Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Protetik Diş Tedavisi AD, Konya

Türkiye

2. Serbest Diş Hekimi, Bursa, Türkiye

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

Koronavirüs hastalığı 2019 (COVID-19) pandemisi, insanların yaşamları üzerinde büyük değişikliklere yol açtı. Pandemiye bağlı olarak insanların yaşam tarzı, sağlık durumu, iş, eğitim ve finansal durumlarında değişiklikler meydana geldi. Dişhekimliği fakültesi kliniklerinde gerçekleştirilen tedaviler sırasında diş hekimlerinin, öğrencilerin, yardımcı personelin ve hastaların COVID-19 'a yakalanma riskinin yüksek olduğu düşünüldüğünde, pandeminin dişhekimliği topluluğu üzerinde daha da büyük bir etkisinin varolduğu gözlemlendi.¹⁻⁴

COVID-19 pandemisi eğitim-öğretim ve değerlendirme yöntemlerini de etkiledi.⁵ Pandemi nedeniyle uygulanan karantina sırasında, dünya genelinde lisans ve lisansüstü diş hekimliği öğrencilerinin yüz yüze eğitim faaliyetleri neredeyse kesintiye uğradı. İlerleyen süreçte karantina ve sosyal izolasyon süreleri tahmin edilemediğinden ve öğretim faaliyetlerine devam edebilmek için bazı sanal alternatifler kullanılmaya başlandı.^{6,7} Dişhekimliği fakültesi öğrencileri, akademik baskı, rekabet gücü ve iş yükü nedeniyle zaten en stresli öğrenci gruplarından biri olarak kabul ediliyorlardı.^{8,9} Diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin mesleki yeterlilik açısından uygulamalı ders yapma zorunluluğu nedeniyle eğitim-öğretimde normallığın yeniden sağlanabilmesi için önemli değişikliklerin yapılması gerekliliği ortaya çıktı.¹⁰

Dişhekimliği öğrencilerinin, zorlu eğitim süreçleri ve bu süreçte hastaları tedavi ederken aldıkları erken sorumluluk nedeniyle yaşadıkları stresin yüksek prevalansını ve bunun ruh sağlığı ve esenliği üzerindeki etkisini araştıran bir dizi çalışma ve sistematik inceleme yapılmıştır.¹¹⁻¹³ Bununla birlikte, bu çalışmaların hiçbiri, pandeminin diş hekimliği fakültesinde farklı sınıf düzeylerinde eğitim alan öğrenciler üzerindeki etkileri ile farklı eğitim gereksinimlerinin algılanan strese değişikliklere yol açıp açmadığı arasındaki herhangi bir farklılığa değinmemiştir. Bu nedenle, dişhekimliği fakültelerinde COVID-19' un zorunlu kıldığı kurumsal değişikliklerin öğrencileri nasıl etkilediği ve çevrimiçi öğretim yöntemlerinin olağan yüz yüze eğitimler kadar etkili kabul edilip edilemeyeceği hakkında çok az şey bilinmektedir.

Bu çalışmanın amacı COVID-19'un, pandemi sürecinde yurtiçindeki diğer dişhekimliği fakültelerinden farklı olarak klinik, preklinik eğitimini yüz yüze veren Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi öğrencilerinin eğitim-öğretim sürecine, aile ve arkadaşları ile olan ilişkileri üzerinde etkilerini; cinsiyet ve eğitim düzeyleri arasındaki farklılıkları değerlendirmek ve analiz etmektir.

GEREÇ ve YÖNTEMLER

Bu çalışmaya Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde eğitim gören öğrenciler katıldı. Çalışmaya katılım isteğe bağlı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (Protokol numarası: 2021/03-34). Çalışma Helsinki Deklarasyonu Prensipleri'ne uygun olarak yapılmıştır. Tek dışlanma kriteri olarak anketi göndermemek belirlendi. Veri toplama işleminin yapıldığı 2020-2021 eğitim-öğretim yılında araştırmanın evrenini Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesinde öğrenim gören 406 öğrenci oluşturmaktadır. Yapılan analiz sonucunda % 95 güven aralığı % 5 hata payı ile belirtilen evren için sağlanması gereken örneklem büyüklüğü 198 kişi olarak hesaplanmıştır. Çalışmaya dahil olan 301 katılımcının evreni temsil gücünün bulunduğu ve yeterli örneklem sayısına ulaştığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma 15 maddelik anketin üçlü Likert tipi seçeneklerin (katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum) cevaplanması ile gerçekleştirildi (Tablo 1). Çalışmanın 9 sorusu öğrencinin eğitimi ile ilgili durumlar hakkında iken, 6 sorusu öğrencinin çevresindeki insanlar ve kendi hisleri ile alakalı düşünceler ile ilgilidir.

İstenilen demografik veriler; yaş, eğitim yılı ve cinsiyettir. Öğrenci verilerinin anonimliğini sağlamak için Google Formlar' da (Google, Mountain View, CA) barındırılan ankete bir bağlantı iletildi. Yanıtlar otomatik olarak Google Formlar'da toplandı ve Microsoft Excel (MS Excel) 'de bir veri sayfası oluşturuldu. Ortaya çıkan nicel veriler tablo haline getirildi ve istatistiksel analizler için kullanıldı.

İstatistiksel Analiz

Araştırma kapsamında SPSS 22 (SPSS Inc, IL, USA) paket programından yararlanılmıştır. Katılımcıların demografik bilgilerini ve COVID 19'a ilişkin sorulara verdikleri temel yanıtları analiz üzere frekans analizinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara dayalı olarak maddelerin ortalamaları üzerinden cinsiyet, yaş ve eğitim yılına dayalı karşılaştırma gerçekleştirilmek üzere ki kare ve tek yönlü Anova analizlerinden yararlanılmıştır. Testler öncesinde veriler için yapılan normallik testi sonucuna göre; Shapiro Wilk testinde p değeri 0,05'in üzerinde bulunup, örneklem büyüklüğü de parametrik test kriterleri için uygundur. Çalışma kapsamında 301 katılımcının bilgileri değerlendirildi.

Tablo 1: Dış hekimliği öğrencileri için COVID-19 anketi

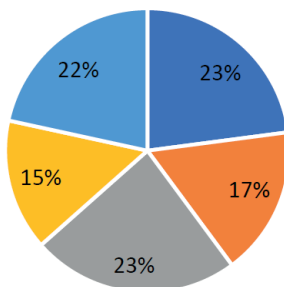
KATEGORİ	SORULAR	CEVAP TÜRLERİ
Demografi	Cinsiyet	
	Yaş	
	Eğitim Yılı / Sınıfı	
Eğitim Yöntemi	Online eğitimden fayda sağladığımı düşünüyorum.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Pratik uygulamaların yüz yüze yapılmasından fayda sağladığımı düşünüyorum.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
Stresle ilişkili faktörler	Çoğu zaman endişeli hissediyorum.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	COVID-19'a yakalanmaktan endişeliyim.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Aile üyelerimden birinin COVID-19'a yakalanmasından endişeleniyorum	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	COVID-19 benim ailemle ilişkimi etkiledi.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	COVID-19 benim yakın arkadaşlarım ve iş arkadaşlarımla ilişkimi etkiledi.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Aile üyelerim nedeniyle evde ders çalışmakta zorlanıyorum.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Sınıf arkadaşlarımla görüşmemekten hoşlanmıyorum.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Yazılı ve sözlü sınavlarıma iyi hazırlanmış hissetmiyorum.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Eğitmenlerimle / öğretim görevlilerimle kişisel olarak görüşememe ve konuşamama konusunda endişelerim var.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Karşılaştığımız zorluklar nedeniyle bu yıl sınavlar konusunda daha endişeliyim	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Yeteri kadar pratik yapamazsam el becerilerimin gelişmemesinden endişeliyim	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Üniversite / hastane ortamında olmanın ders çalışma yeteneğimi olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyorum.	Katılıyorum/ Kararsızım/ Katılmıyorum
	Son sınıf öğrencileri için: Mezun olduktan sonra meslekte hemen iş bulma konusunda endişeleriniz var mı?	Evet / Belki / Hayır

BULGULAR

Bu çalışmaya 69 tane 1. Sınıf, 51 tane 2. Sınıf, 71 tane 3. Sınıf, 45 tane 4. Sınıf, 65 tane 5. Sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 301 öğrenci katıldı. (Şekil 1) Katılımcıların 202'si kız, 99'u erkekti. Çalışma kapsamına dahil edilen dış hekimliği öğrencilerinin ortalama yaşları $21,2 \pm 1,8$ olup, en düşük yaş 18 en yüksek yaş ise 27'dir (Tablo 2).

Şekil 1: Eğitim yılına göre katılımcı dağılımını gösteren bir pasta grafik

■ 1. sınıf ■ 2. sınıf ■ 3. sınıf ■ 4. sınıf ■ 5. sınıf

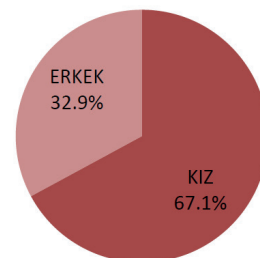

Tablo 2: Çalışma kapsamına dahil edilen dış hekimliği öğrencilerinin yaş durumu

	N	Mini- mum	Maxi- mum	Ort.	Std. Sapma
Yaş	301	18,0	27,0	21,2	1,8

Katılımcıların %67,1'i kız, %32,9'u erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Sınıflarına göre dağılımları incelendiğinde ise; 1. sınıftan katılanların oranı %22,9 iken, 5. sınıftan katılanların oranı %21,6 olup sınıf dağılımları birbirine yakındır (Şekil 2).

Şekil 2: Cinsiyete göre katılımcı dağılımını gösteren bir pasta grafik

Öğrencilerin %38,2'si online eğitimden fayda sağladığını düşünürken, pratik uygulamalarının yüz yüze yapılmasından fayda sağladığını düşünen öğrenci sayısı %75' dir.

Katılımcılar çoğu zaman endişeli hissettikleri (%55,5) şeklinde yanıt verirken, COVID-19'un aileleri ile ilişkilerini etkilemesi ile ilgili olarak "Katılıyorum" (%39,9) ve "Katılmıyorum" (%39,9) seçeneğini eşit olarak yanıtlamışlardır.

Öğrenciler için genel olarak en büyük stres kaynakları: kendilerinin COVID 19'a yakalanma korkusu (%61,5), aile üyelerinden birinin COVID-19'a yakalanma korkusu (%85,7), yakın arkadaşları ve iş/staj arkadaşları ile ilişkilerini etkilenmesi (%73,8) şeklindeydi. Bu yüzdeler ölçekte "Katılıyorum" seçeneğini seçen öğrencileri temsil etmektedir.

Aile üyeleri nedeniyle evde ders çalışmakta zorlanmadıkları (%62,8) ve üniversite/hastane ortamında olmamanın ders çalışma yeteneğini olumlu yönde etkileyeceğini düşünmedikleri (%48,8) anlaşılmıştır.

Sınıf arkadaşları ile görüşmemekten hoşlanmama (%61,5), yazılı ve sözlü sınavlarına iyi hazırlanmadıklarını hissetmeme (%66,1) maddesine "Katılıyorum" yanıtı daha çok verilmiştir.

Katılımcılar, eğitimleri/öğretim görevlileri ile kişisel olarak görüşememe, konuşamama konusunda (%45,5) ve karşılaştıkları zorluklar nedeniyle bu yıl sınavlar konusunda (%76,7) endişeli oldukları yanıtını vermiştir.

Ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu pandemi sürecinde pratik uygulamaları yapabildiklerinden el becerilerini kaybetmekte konusunda kendilerini endişeli hissetmemekteydi (%55,8).

Son sınıf öğrencilerinin mezun olduktan sonra meslekte hemen iş bulma konusunda duydukları endişe ile olarak 65 katılımcının %67,1'si endişeli olduğu yanıtını vermiştir.

Cinsiyete Göre Kıyaslama

Katılımcıların cinsiyetlerine göre COVID-19 anketine verdikleri yanıtları karşılaştırmak üzere ki kare testi uygulanmıştır.

Online eğitimden fayda sağladığını düşünme (p=0,837), çoğu zaman endişeli hissetme (p=0,143), aile üyelerinden birinin COVID-19' a yakalanmasından endişelenme, COVID-19' un aileleri (p=0,476), yakın arkadaşları ve iş/staj arkadaşları (p=0,541) ile ilişkilerini etkilemesi ile ilgili olarak kız ve erkek öğrencilerin verildikleri cevaplar açısından istatis-

tiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Sınıf arkadaşları ile görüşmemekten hoşlanmama (p=0,619), aile üyeleri nedeniyle evde ders çalışmakta zorlanma (p=0,681), üniversite/hastane ortamında olmamanın ders çalışma yeteneklerini olumlu yönde etkileyeceğini düşünme (p=0,565) açısından kız ve erkek öğrencilerin cevapları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

Eğitmenleri/öğretim görevlileri ile kişisel olarak görüşememe ve konuşamama (p=0,157), karşılaştıkları zorluklar nedeniyle bu süreçteki sınavları ve el becerilerini kaybetme (p=0,775) konusunda endişeleri ile ilgili olarak kız ve erkek öğrencilerin cevapları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

"Pratik uygulamalarının yüz yüze yapılmasından fayda sağladığımı düşünüyorum." (p=0,029), "COVID-19'a yakalanmaktan endişeleniyorum." (p=0,045) ve "Son sınıf öğrencileri için: Mezun olduktan sonra meslekte hemen iş bulma konusunda endişeleriniz var mı?" (p=0,013) maddesinde kız ve erkek öğrencilerin cevapları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha yüksek oranda katılıyorum yanıtı vermişlerdir.

"Yazılı ve sözlü sınavlarıma iyi hazırlanmış hissetmiyorum." (p=0,024) maddesinde kız ve erkek öğrencilerin cevapları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha yüksek oranda katılıyorum yanıtı vermişlerdir.

Yaşa Göre Kıyaslama

Katılımcıların yaşlarına göre COVID-19 anketine verdikleri yanıtları karşılaştırmak üzere tek yönlü Anova analizi uygulanmıştır.

Online eğitimden fayda sağladığını düşünme (p=0,828), çoğu zaman endişeli hissetme (p=0,491), COVID-19'a yakalanmaktan endişelenme (p=0,381), aile üyeleri nedeniyle evde ders çalışmakta zorlanma (p=0,904), sınıf arkadaşları ile görüşmemekten hoşlanmama (p= 0,295), yazılı ve sözlü sınavlara iyi hazırlanmış hissetmeme (p=0,067)." maddesine ilişkin değerlendirmelerinde katılımcıların yaşlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (p>0,05).

Eğitmenleri/öğretim görevlileri ile kişisel olarak görüşememe, konuşamama (p=0,356) ve el becerilerini kaybetme (p=0,067) konusunda endişelenme,

üniversite/hastane ortamında olmamanın ders çalışma yeteneğini olumlu yönde etkileyeceğini düşünme ($p=0,063$) ile ilgili olarak verilen cevapların değerlendirmelerinde katılımcıların yaşlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Aile üyelerinden birinin COVID-19' a yakalanması ($p= 0,003$) ve karşılaştıkları zorluklar nedeniyle bu yıl sınavlar konusunda ($p= 0,003$) endişe duyma, pratik uygulamalarının yüz yüze yapılmasından fayda sağladığını ($p=0,001$) ve COVID-19' un yakın arkadaşları ve iş/staj arkadaşları ile ilişkini etkilediğini düşünme ($p=0,015$) ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerinde yaşlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Katılmıyorum yanıtını veren katılımcıların yaşları ortalaması en yüksektir.

"COVID-19 benim ailemle ilişkimi etkiledi." maddesine ilişkin değerlendirmelerinde yaşlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p=0,033$). Katılıyorum yanıtını veren katılımcıların yaşları ortalaması en yüksektir.

"Son sınıf öğrencileri için: Mezun olduktan sonra meslekte hemen iş bulma konusunda endişeleriniz var mı?" sorusunda katılımcıların yaşlarında cevapları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=0,014$). Hayır yanıtını veren katılımcıların yaşları ortalaması daha yüksektir.

Sınıf Düzeyine Göre Kıyaslama

Katılımcıların cinsiyetlerine göre COVID-19 anketine verdikleri yanıtları karşılaştırmak üzere ki kare testi uygulanmıştır.

"Online eğitimden fayda sağladığımı düşünüyorum." ($p=0,001$) maddesinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 1. sınıf öğrencileri en yüksek katılmıyorum yanıtını verme oranına sahipken, 3. sınıf öğrencileri ise en yüksek katılıyorum yanıtını verme oranına sahiptir.

"Pratik uygulamalarının yüz yüze yapılmasından fayda sağladığımı düşünüyorum." ($p=0,001$) maddesinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 5. sınıf öğrencileri en yüksek katılmıyorum yanıtını verme oranına sahipken, 4. sınıf öğrencileri ise en yüksek katılıyorum yanıtını verme oranına sahiptir.

"Aile üyelerimden birinin COVID-19' a yakalanmasından endişeleniyorum." ($p=0,002$) maddesinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 4. sınıf öğrencileri en yüksek katılıyorum

yanıtını verme oranına sahipken, 3. sınıf öğrencileri ise en yüksek katılıyorum yanıtını verme oranına sahiptir.

"COVID-19 benim ailemle ilişkimi etkiledi." ($p=0,006$) maddesinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 1. sınıf öğrencileri en yüksek katılmıyorum yanıtını verme oranına sahipken, 5. sınıf öğrencileri ise en yüksek katılıyorum yanıtını verme oranına sahiptir.

"COVID-19 benim yakın arkadaşlarım ve iş/staj arkadaşlarımla ilişkimi etkiledi." ($p=0,015$) maddesinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 2. sınıf öğrencileri en yüksek katılmıyorum yanıtını verme oranına sahipken, 4. sınıf öğrencileri ise en yüksek katılıyorum yanıtını verme oranına sahiptir.

"Karşılaştığımız zorluklar nedeniyle bu yıl sınavlar konusunda daha endişeliyim." ($p=0,001$) maddesinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 3. sınıf öğrencileri en yüksek katılmıyorum yanıtını verme oranına sahipken, 1. sınıf öğrencileri ise en yüksek katılıyorum yanıtını verme oranına sahiptir.

"Yeteri kadar alıştırma yapamadığım için el becerilerimi kaybetmekten endişeliyim." ($p=0,039$) maddesinde öğrencilerin sınıflarına göre cevaplarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). 5. sınıf öğrencileri en yüksek katılmıyorum yanıtını verme oranına sahipken, 3. sınıf öğrencileri ise en yüksek katılıyorum yanıtını verme oranına sahiptir.

"Çoğu zaman endişeli hissediyorum." ($p=0,453$), "COVID-19'a yakalanmaktan endişeleniyorum." ($p=0,099$), "Aile üyelerim nedeniyle evde ders çalışmakta zorlanıyorum." ($p=0,388$), "Sınıf arkadaşlarımla görüşmemekten hoşlanmıyorum." ($p=0,515$), "Yazılı ve sözlü sınavlarıma iyi hazırlanmış hissetmiyorum." ($p=0,88$), "Eğitmenlerimle/ öğretim görevlilerimle kişisel olarak görüşememe ve konuşamama konusunda endişelerim var." ($p=0,516$), "Üniversite/hastane ortamında olmamak ders çalışma yeteneğimi olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyorum." ($p=0,264$) maddelerine verilen cevaplarda öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

"Son sınıf öğrencileri için: Mezun olduktan sonra meslekte hemen iş bulma konusunda endişeleriniz

var mı?" (p=0,096) sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>0,05).

TARTIŞMA

Bu çalışma, mevcut COVID-19 pandemisi sırasında yüz yüze eğitim alan dış hekimliği fakültesi öğrencilerinin bakış açılarını ve deneyimlerini karşılaştırmayı amaçladı.

COVID-19, öğrencilerin eğitim sürecine ve mezuniyet sonrası kariyerleri üzerine doğrudan bir etkiye sahip olacaktır.¹⁴⁻¹⁶ Online eğitimden fayda sağlama konusunda 1. Sınıf öğrencilerinin fayda sağlamadıklarını düşünme oranının diğer sınıflara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Agius ve ark.¹⁷ yapmış oldukları anket çalışmasının sonucunda da öğrencilerin online eğitim ile ilgili deneyimlerinin iyi olduğunu ancak çoğunlukla yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini rapor etmişler.

Öğrencilerin bu süreçte COVID-19'a yakalanma endişesi duymaları konusunda cinsiyete göre önemli bir farklılık gözlenmiştir. Kız öğrenciler kendilerinin ve aile üyelerinden birinin COVID-19'a yakalanması konusunda önceki çalışmalarla uyumlu olarak daha stresli bulunmuştur.¹⁷⁻²⁰

Bu çalışmada eğitim yıllarına göre öğrenciler arasında farklılık olup olmadığı araştırıldı. Anket sorularına verilen cevaplara göre sınavlar konusunda 1. Sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara oranla daha stresli ve kendini hazır hissetmediği görülmüştür. Bunun nedeninin dış hekimliği eğitimine yeni başlamaları olduğu düşünülmektedir. Pandemi sürecinin aile ile ilişkilerinin etkilendiğini düşünenlerin oranı en düşük 1. Sınıflarda iken bu oran en yüksek olarak 5. Sınıflarda görülmüştür. Bu durumun, 5. Sınıf öğrencilerinin pratik eğitimleri sırasında aktif olarak hasta tedavi etmeleri ve COVID-19 ile karşılaşma olasılıklarının daha fazla olması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Yazılı ve sözlü sınavlara iyi hazırlanmış hissetmeme durumuna verilen cevaplarda öğrencilerin sınıflarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu tüm öğrenim sınıflarında pratik ve teorik sınavların olması ile açıklanabilir. Bu aynı zamanda dış hekimliği fakültesinin eğitim yıllarına göre öğrenci grupları arasında ayırım yapmadığı anlamına da gelir.

Literatür, dişhekimliği öğrencilerinin benzer kişilik tiplerine ve özelliklerine sahip olma eğiliminde olduğunu göstermektedir.^{21,22} Bu; neden sabit bir rutine sahip olmayı, bir amaç doğrultusunda uygulamalı eğitim almayı ve kendilerinden tam olarak

ne beklendiğini bilmeyi tercih ettiklerini, sınav ve değerlendirme prosedürleri hakkında iyi bir iletişim istediklerini açıklıyor.

COVID-19 virüsünün etkileyebileceği, ve dolaylı olarak dişhekimliği eğitiminin farklı alanlarında izini görebildiğimiz önemli faktörlerden biri de öğrenciler ve akademisyenler üzerindeki stres ve psikolojik etkiler konusudur.^{15,17} Uygulamalı eğitim nedeniyle hastalığı hastalar aracılığıyla bulaştırma endişesi, ailenin virüs kapacağı endişesi ve yaklaşan sınavlarla ilgili endişeler bunun sebeplerinden bazıları olabilir. Benzer şekilde bu çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu (% 73,8) COVID-19'un yakın arkadaşları ve iş/staj arkadaşları ile ilişkisini etkilediğini düşünmektedir.

Huntley ve ark.²³ yapmış olduğu çalışmanın sonucunda lisansüstü öğrencilerin mezuniyet koşullarını tamamlama ve yeterli pratik becerilere sahip olma konusunda endişe duyduğunu bildirilmiştir. Ancak yaptığımız bu anket çalışmasının sonucunda yüz yüze pratik eğitim yapmış olan öğrencilerin mezuniyet sonrası iş bulma konusunda daha hazır hissettikleri görülmüştür.

Sadece bir dişhekimliği fakültesinde yapıldığı için sonuçların genellenmesi ve pandemi öncesi veri olmadığı için pandemi olmayan durumla kıyaslanmanın mümkün olmaması bu çalışmanın sınırlamalarıdır.

SONUÇ

Bir grup dış hekimliği öğrencisinin katıldığı anketimiz sonucunda; pandemi sürecinin dış hekimliği fakültesi öğrencilerinin, arkadaşları ve aileleri ile ilişkilerini genel olarak olumsuz etkilediği, öğrencilerin ve ailelerinin COVID 19'a yakalanma hususunda tedirgin oldukları, online eğitimden fayda sağlama konusunda genel olarak kararsız kaldığı, yüz yüze olan pratik eğitimden ciddi oranda fayda sağlandığı, pandemi sürecinin sınavlara hazır olma ve ders çalışmama konusunda olumsuz etkisinin olduğu, son sınıf öğrencilerinin mezun olduktan sonra iş bulma konusunda ciddi endişelerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Peng X, Xu X, Li Y, Cheng L, Zhou X, Ren B. Transmission routes of 2019-nCoV and controls in dental practice. *Int. J. Oral Sci.* 2020;12:9.
2. Ren YF, Rasubala L, Malmstrom H, Eliav E. Dental care and oral health under the clouds of COVID-19. *JDR Clin Trans Res.* 2020;5:202-10.
3. Ather A, Patel B, Ruparel NB, Diogenes A, Hargreaves KM. Coronavirus disease 19 (COVID-19): implications for clinical dental care. *J Endod.* 2020;46:584-95.
4. Izzetti R, Nisi M, Gabriele M, Graziani F. COVID-19

- transmission in dental practice: brief review of preventive measures in Italy. *J Dent Res.* 2020;99:1030-38.
5. Meng L, Hua F, Bian Z. Coronavirus disease 2019 (COVID-19): emerging and future challenges for dental and oral medicine. *J Dent Res.* 2020;99:481-7.
 6. Machado RA, Bonan PRF, Perez DEDC, Martelli JÚnior H. COVID-19 pandemic and the impact on dental education: discussing current and future perspectives. *Braz Oral Res.* 2020;29:34.
 7. Emami E. COVID-19: Perspective of a dean of dentistry. *JDR Clin Trans Res.* 2020;5:211-3.
 8. Alhadj M.N, Khader Y, Murad A.H, Celebic A, Halboub E, Márquez J.R, Macizo C.C, Khan S, Basnet B.B, Makzoum J.E, et al. Perceived sources of stress amongst dental students: A multicountry study. *Eur. J. Dent. Educ.* 2018;22: 258-71.
 9. Myers, H.L, Myers, L.B. "It's difficult being a dentist": Stress and health in the general dental practitioner. *Br. Dent. J.* 2004;197:89-93.
 10. Ghai S. Are dental schools adequately preparing dental students to face outbreaks of infectious diseases such as COVID-19? *J Dent Educ.* 2020;84:631-633.
 11. Elani HW, Allison PJ, Kumar RA, Mancini L, Lambrou A, Bedos C. A systematic review of stress in dental students. *J Dent Educ.* 2014;78;226-42.
 12. Daniel SJ. Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects.* 2020:1-6.
 13. Elangovan S, Mahrous A, Marchini L. Disruptions during a pandemic: gaps identified and lessons learned. *J Dent Educ.* 2020;2;110-5.
 14. Ammar N, Aly NM, Folayan MO, Khader Y, Virtanen JI, Al-Batayneh OB, et al. Behavior change due to COVID-19 among dental academics—The theory of planned behavior: stresses, worries, training, and pandemic severity. *PLoS ONE.* 2020;15: e0239961.
 15. Chakraborty T, Subbiah GK, Damade Y. Psychological distress during COVID-19 lockdown among dental students and practitioners in India: a cross-sectional survey. *Eur J Dent.* 2020;14:70-8.
 16. Loch C, Kuan IBJ, Elsalem L, Schwass D, Brunton PA, Jum'ah A. COVID-19 and dental clinical practice: students and clinical staff perceptions of health risks and educational impact. *J Dent Educ.* 2021;85:44-52.
 17. Agius AM, Gatt G, Vento Zahra E, Busuttil A, Gainza-Cirauqui ML, Cortes ARG, Attard NJ. Self-reported dental student stressors and experiences during the COVID-19 pandemic. *J Dent Educ.* 2021;85:208-15.
 18. Halboub E, Alhadj MN, AlKhairat AM, Sahaqi AM, Quadri MFA. Perceived Stress among Undergraduate Dental Students in Relation to Gender, Clinical Training and Academic Performance. *Acta Stomatol Croat.* 2018;52:37-45.
 19. Ersan N, Fişekcioğlu E, Dolekoğlu S, Oktay İ, İlğuy D. Perceived sources and levels of stress, general self-efficacy and coping strategies in clinical dental students. *Psychol Health Med.* 2017;22:1175-85.
 20. Alhadj MN, Khader Y, Murad AH, et al. Perceived sources of stress amongst dental students: a multicountry study. *Eur J Dent Educ.* 2018;22:258-71.
 21. Ihm J-J, An S-Y, Seo D-G. Do dental students' personality types and group dynamics affect their performance in problem-based learning? *J Dent Educ.* 2017;81:744-51.
 22. Rodriguez KD, Bartoloni JA, Hendricson WD. Is dental students' clinical productivity associated with their personality profile? *J Dent Educ.* 2017;81:1436-43.
 23. Huntley RE, Ludwig DC, Dillon JK. Early effects of COVID-19 on oral and maxillofacial surgery residency training—results from a national survey. *J Oral Maxillofac Surg.* 2020;78:1257-67.